

תוכנית לימוד לסמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

”מורנו” להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

יחידה 10 בסדרת: **ברכות מיני דגן**

פרטי הלכות שינוי מקום בסעודה

יחידה מספר 10

ביחידה הקודמת למדנו את יסודות הדין של שינוי המקום בסעודה. למדנו על החשיבות של קביעת המקום לברכת המזון, ועל מחלוקת הראשונים והפוסקים אם יש הבדל בין מאכלים קובעים ברכה במקומם ומאכלים שאינם. חלק מפוסקי עדות המזרח אינם מבחינים בין אלו לאלו: בכל מקרה אסור לשנות את מקום האכילה, ואם שינה עליו לברך במקומו. לעומת זאת, לפי רוב פוסקי אשכנז ישנה הבחנה בין סוגי מאכלים אלו: מאכלים קובעים ברכה במקומם, המשך האכילה במקום חדש מזוהה הלכתית כהמשך הסעודה, לעומת מאכלים שאינם קובעים ברכה במקומם, שאם עבר ממקום למקום עליו לחזור ולברך עליהם שנית.

במשך כל הדיון הזכרנו את המושג 'מקום' פעמים רבות. ביחידה זו נגדיר את המושג 'מקום'. בחלק הראשון של היחידה נעמוד על היחס בין שלושה מרכיבים המשפיעים על המושג 'מקום': 1. הקירות, המחיצות, קורת הגג: והשפעתם על הגדרת ה'מקום'. 2. התודעה והכוונה להמשיך את האכילה במקום אחר. 3. היכולת לראות את מיקומו המקורי.

לאחר מכן נעסוק באכילה מתמשכת. האם המשך האכילה משנה את היחס לשינוי המיקום תוך כדי האכילה?

הגדרת 'מקום' לעניין הלכות שינוי מקום בסעודה

רב חסדא מגדיר איזו יציאה מחייבת ברכה חדשה:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קא עמוד ב

ייתיב רב אידי בר אבין קמיה דרב חסדא, ויתיב רב חסדא וקאמר משמיה דרב הונא: הא דאמרת שינוי מקום צריך לברך - לא שנו אלא מבית לבית, אבל ממקום למקום - לא

מעבר ממקום למקום בתוך הבית אינו דורש ברכה נוספת. אך צריכים להגדיר מה הוא ה'בית'.

רש"י מסכת פסחים דף קא עמוד ב

ממקום למקום - מבית לעליה

רש"י אומר ש"מקום למקום" שאינו דורש ברכה חדשה הוא אפילו מעבר ממקומות רחוקים זה מזה באותו הבית: מהבית לעלייה. לפי רש"י נראה שיש הבדל בין מעבר ממקום למקום באותו הבית, לבין מעבר ממקום למקום בין בתים שונים (בהמשך נגדיר את ה"בית" בצורה חדה יותר). מדוע רש"י מביא את הדוגמא של המעבר מהבית לעלייה בדווקא? מסתבר שהדברים מבוססים על הנאמר בעמוד הקודם, בהקשר הלכתי אחר:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קא עמוד א

אמר שמואל: אין קידוש אלא במקום סעודה. סבור מינה: הני מילי - מבית לבית, אבל ממקום למקום בחד ביתא - לא. אמר להו רב ענן בר תחליפא: זימנן סגי אין הוה קאימנא קמיה דשמואל, ונחית מאיגרא לארעא, והדר מקדש

בהלכות שבת למדנו שיש לסעוד במקום בו מקדשים. מסופר כאן על כך ששמואל עבר מהבית לעלייה, וקידש שנית. כלומר, מעבר מקומה לקומה נחשב שינוי לעניין הלכות קידוש. מסתבר שרש"י מבקש ללמדנו שהלכות שינוי המקום בסעודה שונה מהלכות קידוש במקום סעודה. ביחס למעבר ממקום למקום באמצע סעודה, מעבר מבית לעלייה אינו דורש ברכה חדשה, ואילו ביחס לקידוש במקום סעודה מסופר ששמואל בירך מחדש כאשר עבר מבית לעלייה.

בעלי התוספות מעדיפים להשוות בין הסוגיות:

תוספות מסכת פסחים דף קא עמוד א

אבל ממקום למקום בחד ביתא - פירוש מחדר לבית או מבית לעליה, כמו מאיגרא לארעא, אבל מפינה לפינה יש קידוש, כי היכי דלא חשוב שינוי מקום בסמוך. ולקמן גבי שינוי מקום דקאמר 'לא שנו אלא מבית לבית', ומיהו שני מקומות בחד בית קרי ליה 'מבית לבית'. ומיהו יש ספרים דגרסינן הכא 'מפינה לפינה' כו'

בתחילת דבריהם בעלי התוספות משווים בין הגדרים של שתי ההלכות. כשם ששמואל דרש לקדש שנית כאשר עובר מבית לעלייה, כך היה מברך מחדש במעבר מהעלייה לבית. אם כך, כל מעבר בין חדרים ייחשב שינוי מקום – הן מבחינת קידוש במקום סעודה, והן מבחינת הצורך בברכה חדשה. בסוף דבריהם הם אומרים שביחס לקידוש במקום סעודה יש גרסה שונה: "מפינה לפינה". כלומר, בשונה מהלכות שינוי מקום בסעודה (שם נאמר "ממקום למקום"), לעניין קידוש במקום סעודה רק מעבר באותו החדר יאפשר להסתמך על הקידוש שנעשה באותו החדר. לפי גרסה זו בהחלט יתכן ששינוי המקום בסעודה קל יותר, ויאפשר מעבר גם בין חדרים באותו הבית, כפי שכתב רש"י.

לסיכום וחידוד הדברים עד כה – נגענו בשלושה מעברים:

1. מעבר בתוך החדר.
2. מעבר מחדר לחדר באותו הבית.
3. מעבר מבית לבית.

לפי רש"י, לעניין קידוש במקום סעודה, 2 ו-3 נחשבים מעבר. רק 1 נחשב "מקום אחד" לעניין קידוש במקום סעודה. לעניין שינוי מקום בסעודה, רק 3 נחשב שינוי מקום. לכאורה גם הגרסה שבעלי התוספות מביאים בסוף דבריהם מסתדרת עם פסיקה זו. לפי הביאור הראשון של בעלי התוספות, הן לעניין קידוש והן לעניין מעבר בסעודה הקו עובר בין 1 ו-2. מעבר בתוך החדר (1) מאפשר המשכיות, כל מעבר אחר (2 ו-3) נחשב שינוי מקום.

הגרסה שבעלי התוספות מציגים מופיעה במספר ראשונים:

רי"ף מסכת פסחים דף כ עמוד א

אמר שמואל אין קדוש אלא במקום סעודה. מאי טעמא? דכתיב וקראת לשבת ענגי, במקום שקראת, שם תהא עונג. סבור מינה הני מילי מבית לבית אבל מפינה לפינה לא. אמר להו רב חנן בר תחליפא: זימנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דשמואל ואפילו מארעא לאיגרא הוה מקדש

כלומר, בתחילה חשבנו שניתן לעבור מפינה לפינה, אך שמואל החמיר בזה. הגדרת "פינה לפינה" בו שמואל החמיר היא מעבר מהבית לעלייה (2). ברם, באותו העמוד (!) הרי"ף גורס באופן זהה ביחס לסוגיה שלנו:

רי"ף מסכת פסחים דף כ עמוד א

יתיב רב חסדא וקאמר משמיה דרב הונא הא דאמרן שנוי מקום צריך לברך לא אמרן אלא מבית לבית אבל מפינה לפינה לא

הדברים כתובים ממש מספר שורות אחרי דבריו ביחס לקידוש במקום סעודה. משמע שהגדרת שינוי המקום ביחס לשתי הסוגיות זהה. ר"ח גורס באופן דומה:

רבינו חננאל מסכת פסחים דף קא עמוד א

סבור מינה הני מילי מבית לבית, אבל מפינה לפינה בחד ביתא לא, ואסיקנא דשמואל אפילו מארעא לאיגרא הוה הדר מקדש ... אמרי משמיה דרב הונא: הא דאמר שנוי מקום צריך לברך לא אמרו אלא מבית לבית, אבל מפינה לפינה לא הרי"ף גיאת אומר מפורשות שיש החמרה גדולה יותר בהלכות קידוש מאשר בהלכות שינוי מקום בסעודה:

הלכות רי"ף גיאת הלכות קידוש

ודאמר רב חסדא: הא דאמרת שנוי מקום צריך לברך לא אמרי אלא מבית לבית אבל מפינה לפינה לא, אלמא מפינה לפינה אינו צריך לחזור ולברך, לברכה בעלמא הוא דאמרין, אבל לגבי קידוש – אפילו מפינה לפינה חוזר ומקדש כלומר, המילים "מפינה לפינה" משמען – מחדר לחדר באותו הבית (2). ביחס לקידוש במקום סעודה זה נחשב שינוי מקום, ביחס לשינוי מקום בסעודה לא. יתכן וכך גם משמע משינוי הלשונות ברמב"ם:

רמב"ם הלכות שבת פרק כט הלכה ח

אין קידוש אלא במקום סעודה, כיצד? לא יקדש בבית זה ויאכל בבית אחר, אבל אם קידש בַּזוּוּת זו, אוכל בַּזוּוּת שניה

רמב"ם הלכות ברכות פרק ד הלכה ה

... והמשנה מקומו מפינה לפינה בבית אחד אינו צריך לחזור ולברך

מדוע הרמב"ם מנסח "זווית זו" בהלכות קידוש, ואילו "מפינה לפינה" בהלכות ברכות? בהחלט יתכן שביחס לקידוש ההיתר הוא רק מקרן זווית לקרן זווית שבאותו החדר, ואילו בהלכות ברכות ניתן לעבור בין פינות שונות באותו הבית, כפי שעולה מפירושו של הרב המגיד.

יש לציין שהרא"ש מסביר ששינוי הגרסאות בגמרא אינו מכונן:

רא"ש מסכת פסחים פרק י סימן ה

אמר להו רב ענן בר תחליפא: זימנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דשמואל, ואפילו מאיגרא לארעא הוה מקדש. והוא הדין מחדר לחדר. אבל מפנה לפנה בבית אחד, אפילו טרקלין גדולים אין צריך לברך. והכי אמרינן בשמעתין, דמפנה לפנה לא חשיב שינוי מקום. והכא גרסינן 'ממקום למקום', ולקמן גרסינן 'מפנה לפנה'. ו'מבית לבית' דלקמן, היינו 'ממקום למקום' דהכא

בהקשר של שינוי מקום לעניין קידוש במקום סעודה נאמר שיש לקדש שנית על שינוי ממקום למקום, כלומר בין חדרים באותו הבית. הרא"ש מסביר שכאשר בהקשר של שינוי מקום בסעודה נאמר "מבית לבית", כוונתו זהה ל"ממקום למקום" שנאמר בהקשר של קידוש במקום סעודה. אם כך, לכאורה הרא"ש מוצא דרך להישאר עם שיטת בעלי התוספות למרות שינוי הגרסה. גם הבית יוסף אינו מתרגש משינוי הגרסה ברמב"ם, ומשייך את שיטת הרמב"ם לשיטת בעלי התוספות והרא"ש, בהתאם לפירוש הרא"ש:

בית יוסף אורח חיים סימן קעח (א)

אם שינוי מקומם בחדר אחד מזווית זו לזווית אחרת אין צריכין לברך. היינו מאי דאמר רב חסדא (פסחים קא): משמיה דרב הונא "לא שנו אלא מבית לבית אבל ממקום למקום לא", ומשמע לרבינו דהיינו דווקא מזווית לזווית, וכן כתב הרמב"ם, וכן פירשו התוספות והרא"ש גבי הא דאמר רב ענן (קא). "ואפילו מאיגרא לארעא הוה מקדש", דגרסינן בהדיא "אבל מפנה לפנה לא" ... ולאפוקי מרש"י שפירש ממקום למקום מבית לעלייה

מכך שהבית יוסף מקשר את פסיקת הרמב"ם והרא"ש ניכר שהוא מבין שכשם ששינוי הגרסאות בגמרא אינו משמעותי, הוא הדין לשינוי הניסוחים ברמב"ם. ברם, המגיד משנה מסביר ביחס לרמב"ם והרי"ץ גיאת שכוונתם להבחין בין שינוי מקום בסעודה וקידוש במקום סעודה:

מגיד משנה הלכות שבת פרק כט הלכה ח

נראה שהם מפרשים 'בית' – בית דירה, ויש בה חדרים ועליות מבית דירה לבית דירה אחר היו סבורים שיצטרך קידוש אחר, אבל מפנה לפנה, כגון מחדר לחדר בבית דירה אחת לא. ובא רב ענן והעיד שאפילו בבית דירה אחת מן הגג לחצר היה מקדש. ויעיד על זה הפירוש שאם היה פירוש 'מפנה לפנה' בחדר בעליה אחת, היאך היה מוציאה מידי כונתם רב ענן כשהיה רואה שמואל מקדש מארעא לאגרא?

אם נסכם את שיטות הראשונים שלמדנו:

ישנם ראשונים הסוברים שדין שינוי מקום בסעודה זהה לדין קידוש במקום סעודה (פירוש הראשון בתוספות, רא"ש, פירוש הבית יוסף בשיטת הרמב"ם, וכך נראה מהרי"ף ור"ח). ישנם ראשונים המחלקים ביניהם (רש"י, רי"ץ גיאת, מגיד משנה בשיטת הרמב"ם).

את המילים בגמרא (מקום למקום, פינה לפינה) ניתן לפרש באופנים שונים. אך מה שברור הוא שמואל פוסק שיש לחזור ולקדש שנית כאשר עובר מבית לעלייה. לכן הראשונים האומרים שההלכות זהות, בהכרח יאמרו ששינוי מקום בתוך הבית ידרוש ברכה חדשה. הראשונים שאינם בהכרח מזהים בין ההלכות יכולים לחלוק ולומר שאמנם שינוי מקום באותו הבית דורש קידוש חדש, אך לא ברכה ראשונה חדשה. נעבור למעברים עצמם: התייחסנו לשלושה מעברים:

1. מעבר בתוך החדר.
2. מעבר מחדר לחדר באותו הבית.
3. מעבר מבית לבית.

לפי הפירוש הראשון של בעלי התוספות, וכך משמע מפירוש הרי"ף ור"ח ופירוש הבית יוסף ברמב"ם: מעבר מחדר לחדר באותו הבית נחשב לשינוי, הן לעניין קידוש במקום סעודה והן לעניין הצורך בברכה חדשה (כלומר, רק 1 נחשב שהייה באותו המקום, 2-3 לא).

לפי רש"י, הרי"ץ גיאת והמגיד משנה בשיטת הרמב"ם: מעבר מחדר לחדר באותו הבית (2) אינו נחשב כשינוי מקום לעניין סעודה. לעניין קידוש במקום סעודה מעבר מחדר לחדר באותו הבית (2) נחשב כמעבר למקום חדש.

כאמור, עסקנו בשינוי מקום לעניין קידוש רק מכיוון ששם יש עוגן ברור: פסיקת שמואל ביחס למעבר מבית לעלייה. נעבור לפסיקת ההלכה ביחס לסוגייתנו: שינוי מקום בסעודה. רוב הפוסקים אומרים שנכון להחמיר במעבר מחדר לחדר באותו הבית:

חיי אדם חלק א כלל נט סעיף ד

הא דאמרינן מחמת שינוי מקום צריך לברך, דווקא כששינה מקומו לחדר אחר, אפילו מחדר זה לחדר שכנגדו, או מבית לעליה, וכל שכן לבית אחר לגמרי, או שיצא לרחוב העיר ואפילו לחצר. אבל אם שינה מקומו באותו חדר, שאכל בזווית זו והלך לזווית אחרת, אפילו הוא טרקלין גדול, לעניין זה חשבינן כל הבית כאלו היה מקומו שאכל, ואין צריך לברך

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן קעח סעיף א

היה אוכל בחדר זה ונטל המאכל בידו והלך לחדר אחר לאכול, צריך לחזור ולברך, שכיוון שעמד והלך למקום אחר, עמידתו זו היא גמר אכילתו, וזו אכילה אחרת היא, וטעונה ברכה בתחילה, אף על פי שלא הסיח דעתו בינתיים. ואפילו חוזר למקומו לאכול צריך לחזור ולברך, שכיוון ששינה מקומו בינתיים הפסיק אכילתו. אבל בחדר אחד מזווית לזווית אינו נקרא שינוי מקום, אפילו הוא טרקלין גדול

אחרי שהמשנה ברורה חזר על בירור מעמיק של הסוגיה הוא מכריע שאכן נכון לחשוש לשיטות הפוסקים הללו, אך בהחלט יש למקלים על מי לסמוך:

ביאור הלכה סימן קעח סעיף א ד"ה * בבית אחד

כתב המגן אברהם ושאר אחרונים דמחדר לחדר אף בבית אחד הוי שינוי מקום ... ולפי זה אם אכל פירות ומשקין שאין טעונין ברכה במקומן ונכנס באמצע לחדר אחר (שאינן רואה מקומו הראשון – בנקודה זו נעמיק בהמשך) אסור לו לאכול שם בלא ברכה ... ואף בחזר למקומו יהא טעון ברכה לכתחלה.

והנה דבר זה, אף שהוא כתוב בכמה אחרונים, קשה מאד להיזהר בזה, וכמדומה שאין העולם נוהגין כן. וחפשי במקורי הדין ומצאתי שאין דין זה מבואר (כאן הוא מביא את כל המערכה ומחלוקת הראשונים שלמדנו לעיל) היוצא מדברינו דלפי הרב המגיד דעת הרמב"ם דמחדר לחדר לא הוי שינוי מקום, וגם מדעת בה"ג ורי"ח ורי"ף על פי גרסתם נראה כן ...

ועל כן אף דראוי ונכון לחוש לכתחילה לדעת האחרונים שלא לכנס אפילו מחדר לחדר באמצע אכילתו בדברים שאין טעונין ברכה אחריהן במקומן (אם לא שהיה דעתו לזה מתחלה בשעת ברכה – נעמיק בנקודה זו בחלק הבא), מכל מקום הנוהג להקל בזה אין למחות בידו, דיש לו על מי לסמוך. ועל כל פנים בדיעבד בוודאי אין להצריך ברכה בהן, דמידי ספיקא לא נפקא, וספק ברכות להקל

שימו לב: יש כאן שני דברים להחמיר בהם:

א. לא לעבור ממקום למקום, בכדי לא להיכנס לספק אם יש צורך בברכה נוספת.

ב. במידה ועבר ממקום למקום: כעת יש לו ספק אם יש לו צורך בברכה חדשה, ולכן לחומרה אין לברך שנית.

סיכום ביניים:

במסכת פסחים (דף קא ע"ב) נאמר בשם רב הונא ששינוי מקום הדורש ברכה חדשה הוא רק במעבר מבית לבית, אך לא ממקום למקום. חלק מהראשונים גרסו שהחילוק הוא מבית לבית לעומת מפינה לפינה. כך או כך לא לגמרי ברור מהו הגבול בין "בית לבית" ובין "פינה לפינה".

התייחסנו לשלושה מעברים:

1. מעבר בתוך החדר.
2. מעבר מחדר לחדר באותו הבית.
3. מעבר מבית לבית.

בעמוד הקודם נאמר מפורשות שמעבר בין חדרים באותו הבית מחייב לקדש מחדש. אם כך, יש לנו עוגן בו ההלכה אומרת מפורשות מהו הדין של מעבר בין חדרים באותו הבית. השאלה היא אם דין שינוי מקום בסעודה זהה לדין קידוש במקום סעודה. לפי הפירוש הראשון של בעלי התוספות, וכך משמע מפירוש הרי"ף ר"ח ופירוש הבית יוסף ברמב"ם: מעבר מחדר לחדר באותו הבית נחשב לשינוי, הן לעניין קידוש במקום סעודה והן לעניין הצורך בברכה חדשה (כלומר, רק 1 נחשב שהיה באותו המקום, 2-3 לא).

לפי רש"י, הרי"ף גיאת והמגיד משנה בשיטת הרמב"ם: בעוד שלעניין קידוש במקום סעודה מעבר מחדר לחדר באותו הבית (2) נחשב כמעבר למקום חדש, מעבר מחדר לחדר באותו הבית (2) אינו נחשב כשינוי מקום לעניין צורך בברכה חדשה.

הכרעת הפוסקים היא לחשוש לשיטות הללו לכתחילה, אך המשנה ברורה מכריע שיש למקל ועובר מחדר לחדר על מי לסמוך. נעמיק בפסיקה בהמשך.

יחידה הגדרת 'מקום' שמועילה כוונה לעבור בתוכו

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת ברכות פרק ו הלכה ח

רבי סימון רבי תדאי בשם רבי יהושע: אכל במזרחת של תאנה, ובא לאכול במערבה – צריך לברך

הרמב"ם פוסק את הדברים להלכה:

רמב"ם הלכות ברכות פרק ד הלכה ה

המשנה מקומו מפינה לפינה בבית אחד אינו צריך לחזור ולברך, אכל במזרחת של תאנה ובא לאכול במערבה צריך לחזור ולברך

מהו ההבדל בין מעבר מפינה לפינה והמעבר ממזרח למערב התאנה?

כסף משנה הלכות ברכות פרק ד הלכה ה

אף על גב דמזוית לזוית לא הוי שינוי מקום, שאני התם שכתלי הבתים מקיפים לשתי הזויות, הלכך חשיב כמקום אחד. מה שאין כן באכל במזרחת של תאנה ובא למערבה, שהתאנה כמקום שאין בה מחיצות הוא, ולפי זה במקום שאין בו מחיצות אפילו שינוי מקום כל דהו הוי שינוי, דתאנה דנקט אורחא דמילתא נקט ולא דוקא נקט ומיהו אפשר דבמקום שאין בו מחיצות, כל שרואה מקומו הראשון לא הוי שינוי מקום, ומזרח תאנה ומערבה שאני, דכיוון דתאנה מפסקת הוה ליה שני מקומות, וזה נראה יותר

הכסף משנה מציע שני הסברים:

א. קירות הבית מגדירים את החדר כמקום אחד. לעומת זאת, במקרה של התאנה מדובר על מקום שאינו מגודר.

הבעיה בהסבר הזה היא שלכאורה המשמעות תהיה שמי שאוכל בחוץ אינו יכול לזוז, בכלל¹ שהרי אפילו המושב שלידו אינו אותו המקום. לכן הוא מציע את ההסבר השני:

ב. באין מחיצות, ראיית המקום המקורי מסייעת לשמר את הגדרת המקום האחד. אילו היה עובר ממזרח התאנה לצפונה, היה יכול להמשיך באכילתו, מכיוון שעדיין רואה את מיקומו המקורי. כאשר עובר מצד של התאנה לצד השני, הוא אינו רואה את מיקומו הראשון.

ההבדל בין ההצעות הללו הוא רק ביחס לשאלת ראיית מיקומו המקורי (בו נעסוק בהמשך). מה שהתחדד הוא שאם יש מחיצות המקיפות את המקום בו הוא אוכל, כל האזור המוקף נחשב 'מקום' אחד (שימו לב שהאפשרות השנייה הייתה יכולה לומר שהדינים של חדר ושל צדי תאנה שווים: בשניהם אם רואה את מקומו הראשון רשאי להמשיך לאכול, ואם אינו, אלו נחשבים מקומות מחולקים. אך בהצעה השנייה הכסף משנה מתעלם מהדין של מקום שיש בו מחיצות, ועוסק במקום שאין בו מחיצות, בלבד. עולה שהוא אינו חזר בו מהאמירה שמקום מוקף מחיצות לעולם נחשב מקום אחד). המגן אברהם פוסק את האפשרות השנייה:

מגן אברהם סימן קעח ס"ק ה

צריך לברך. כיוון שאינו רואה מקומו הראשון. ונ"ל – אם הוא בחדר אחד, אף על פי שיש מקום גבוה באמצע, כגון אחורי התנור שאינו רואה מקומו הראשון, אין צריך לברך, כיוון שמוקף מחיצות חשיב הכל אחד

לדבריו שני הדברים יוצאים לקולא: כל היקף מחיצות נחשב מקום אחד, ובמקום שאינו מוקף רשאי לאכול בכל מקום שרואה ממנו את מיקומו המקורי. המגן אברהם מוכיח את דבריו מדברי הארחות חיים:

ארחות חיים חלק א הלכות ברכות אות יח

ונראה דמי שהוא בפרדס או בגן ורוצה לאכול מפירות כל אילן ואילן, כשבירך על האחד אין צריך לברך על האחרים שהם מאותו המין, דהוה ליה כמפינה לפינה, אבל מגן לגן ודאי צריך

בהמשך הארחות חיים מזכיר את ההלכה של שני צדי תאנה. השולחן ערוך (שם סעיף ג) מצטט את דבריו להלכה. מה ההבדל בין גן אחד ושני גנים? המגן אברהם מסביר: הגן מוקף במחיצות, ולכן כולו נחשב מקום אחד. כאשר עובר מגן לגן, עליו לברך שנית, כמו שני צדי תאנה.

אבן העזר דוחה את דברי המגן אברהם. הוא מתבסס על דברי הראב"ד על הרמב"ם:

¹ הפרי מגדים (סימן קע"ח משבצות זהב ס"ק ט) מציין שבכל ענייני הלכה ד' האמות סביב האדם נחשבים 'מקומו'. לכן גם אם לא נוכל להרחיב את המרחב של האדם מעבר לכך, בכל מקרה לעולם יהיה מותר לו לנוע לנוע בתוך ד' אמותיו ללא ברכה חדשה.

השגת הראב"ד על הרמב"ם הלכות ברכות פרק ד הלכה ה

במזרחה של תאנה ובא לאכול במערבה צריך לחזור ולברך. כתב הראב"ד ז"ל: והוא שלא היה דעתו מתחלה לכך עכ"ל כלומר, לפי הראב"ד מותר לעבור מצד אחד של התאנה לצדו השני ולהמשיך לאכול אם מתכוון לכך מראש. שימו לב שהראב"ד מוסיף לדיון מושג חדש. עד כה הדיון עסק בהגדרת המקום: בית לעלייה, היקף מחיצות, וכדו'. הראב"ד מכניס קריטריון אחר לחלוטין: הדעת יכולה להגדיר את המשך האכילה, גם אם גאוגרפית-הלכתית האדם אינו נמצא במקום בו התחיל את אכילתו. עתה נעיין בסוף דברי הארחות חיים:

אורחות חיים חלק א הלכות ברכות אות יח

ואפילו בגן א' לא אמרן אלא כשהיה בדעתו מתחלה לכולן, אבל אם בראשונה לא היה בדעתו אלא על אחד, מברך לאחר הראשון, ואחר כך לפני אלו. והיינו שכתב הרמב"ם ז"ל 'היה אוכל במזרחה של תאנה ובא לאכול במערבה צריך לחזור ולברך', והגיה עליו הראב"ד ז"ל: 'והוא שלא היה דעתו מתחלה לכך'

כלומר, הארחות חיים דורש שני תנאים: להיות באותה החצר, וגם כוונה להמשיך לאכול במקום השני. ברם, הכוונה אינה מועילה כאשר מדובר במעבר מגינה לגינה. עולה שגם כאשר ישנן מחיצות, יש צורך בכוונה להמשיך לאכול במקום השני.

אבן העזר אורח חיים סימן קעח סעיף ב

ודבריו ליתנהו לדינא, דוודאי אין חילוק בין מוקף מחיצות או לא. ותדע שהרי דברי שו"ע סעיף ג' מדברי הארחות חיים ... והביא ראיה לדינו מדברי הראב"ד, שכתב ... 'והוא שלא היה דעתו מתחלה על כך', עכ"ל. הרי דדין סעיף ג', דמאילן לאילן חוזר ומברך כשלא היתה דעתו מתחלה על כך, נלמד מכאן דאכל תאנה במזרחה כו', מבואר דדין אכל תאנה במזרחה דצריך לחזור ולברך, היינו שלא היה דעתו מתחלה על כך, כמו שפירש הראב"ד, הרי דדין מוקף מחיצות ושאינו מוקף, שווים הן, בשניהם אם דעתו לכך מתחלה, אין צריך לחזור ולברך, ואם אין דעתו מתחלה על כך, חוזר ומברך בשניהם. דאי יש לחלק ביניהם, מנליה להארחות חיים ללמוד דין מאילן לאילן דגן, מהא דאכל תאנה במזרחה כו', דאם לא היה דעתו מתחלה על כך שיהא חוזר ומברך, הא שם מוקף מחיצות וכאן אין מוקף מחיצות, אלא ברור דאין חילוק כלל

מה יענה המגן אברהם? לכאורה הוא יאמר שיש הבדל בין מקום המוקף מחיצות ומקום שאינו: אם המקום מוקף, כוונה לעבור למקום אחר מועילה. ברם, אם רצונו לעבור מגן לגן, הכוונה לעבור אינה עותרת. כלומר, ראיית המגן אברהם אינה מכך שניתן לעבור ממקום למקום באותו הגן, אלא מכך שישנה הבחנה בין גן אחד ובין שני גנים.

מלשון ערוך השלחן (סימן קעח סעיף יב) והמשנה ברורה משמע כדברי המגן אברהם:

משנה ברורה סימן קעח ס"ק כה

צריך לברך - כיון שהתאנה מפסקת ואינו רואה מקומו הראשון, ומיירי שלא עמדה התאנה בתוך היקף מחיצות, דאם עמדה בתוך היקף מחיצות, אף שאין רואה מקומו, אין צריך לברך, דחשיב הכל מקום אחד

שימו לב: בחלק הקודם למדנו שלפי רוב הפוסקים נכון להימנע ממעבר מחדר לחדר באותו המבנה. מדברי הראב"ד למדנו דבר חשוב: ניתן לכוון לעבור ממקום למקום, גם אם מבחינת המרחב המקום השני אינו מחובר למקום הראשון.

מלשון הרמ"א נשמע כדברי אבן העזר, שכן הוא פוסק שדעת מועילה למעבר רק בבית אחד:

הגהת הרמ"א על השולחן ערוך אורח חיים סימן קעח סעיף א

אם היה דעתו לאכול במקום אחר לא מיקרי שינוי מקום, והוא שיהיו שני המקומות בבית א'

שימו לב: בחלק הקודם למדנו שאם עבר מחדר לחדר באותו הבית עליו לשוב ולברך. מדברי הראב"ד משמע שמחשבה מועילה גם במעבר בין מקומות שאין ביניהם קשר. הרמ"א מקבל את דברי הראב"ד רק כקולא במעבר בתוך הבית, לא במעבר בשטחים הפתוחים. נראה שזו מסקנת אבן העזר. הט"ז מעיר עליו:

ט"ז אורח חיים סימן קעח ס"ק ט

קשה על מה שכתב רמ"א בסעיף א' דדווקא בבית אחד, אבל בשני בתים לדיעה ראשונה צריך לברך למפרע ... ע"כ ... דאם היה בדעתו לאכול במקום אחר אין צריך לברך, דאין זה בכלל שינוי מקום, ולא כהגהת רמ"א

❖ **הרחבות – העמקה נוספת בשיטת ה"ט"ז, ומקור נוסף לשיטת הרמ"א**

ה"ט"ז אומר שעקרונית דעת אמורה לאפשר לעבור למקום חדש לחלוטין ללא ברכה חדשה. שוב חשוב לחדד מה קרה כאן:

הרמב"ם אומר שמעבר בין צדי התאנה דורש ברכה חדשה. הכסף משנה מתלבט אם מחיצות היו פותרות את הבעיה. המגן אברהם אומר שאכן מחיצות פותרות את הבעיה, ומגדירות את כל המקום כמקום אחד. אבן העזר חולק ואומר שיש צורך גם במחיצות וגם בכוונה לעבור. מלשון הרמ"א נשמע כדבריו. ה"ט"ז מעיר שאם יש כוונה לעבור ניתן לעבור גם בין מקומות שאין ביניהם מחיצות. מצד אחד, המגן אברהם מקל בכך ש**מחיצות** מגדירות את המקום כאחד גם ללא כוונה או יכולת לראות את המקום השני. אבן העזר חולק עליו (וכן משמע מהרמ"א, כאמור). הקולא של ה"ט"ז היא קולא אחרת – **שכוונה** מאפשרת להמשיך את אכילתו במקום אחר. בהמשך נלמד שהמגן אברהם אינו מסכים עם זה.

רוב הפוסקים מקבלים את פסיקת הרמ"א, ופוסקים את הדברים רק ביחס למעבר בתוך הבית. המשנה ברורה וערוך השלחן אומרים שהדין נכון ביחס לקורת גג אחת, ולא רק היקף מחיצות:

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן קעח סעיף א ס"ק יב

בבית אחד - היינו תחת גג אחד, ואפילו מחדר לחדר או מבית לעליה

ערוך השולחן אורח חיים סימן קעח סעיף יא

אם היה דעתו לאכול במקום אחר לא מקרי שינוי מקום, וכתב רבינו הרמ"א דזהו דווקא בבית אחד, כלומר מחדר לחדר בבית אחד, אף שאינו רואה מזה לזה מהני דעתו, אבל לבית אחר לגמרי לא מהני דעתו. ומבית לעלייה או להיפך מהני גם כן, כיוון דשניהם בבית אחד הם. ... מיהו זהו וודאי דכל שתחת גג אחד מקרי בית אחת לענין זה שתועיל דעתו, אף שהם בתים בפני עצמם, כגון שמפסיק בית שער ביניהם שקורין פיר הויז ולכן הרוצה לשתות חמין בכמה חדרים יהיה דעתו בעת הברכה שלא ישתה במקום אחד רק ישתה כאן מעט וכאן מעט ואז יכול לשתות על סמך ברכה זו בכל חלקי הבית שתחת גג זה, והוא הדין באכילת פירות. ודבר זה צריך מאד לפי זמנינו ששוהין בשתיית חמין ומפנין את עצמנו מחדר לחדר ולכן נכון שתהא דעתו מתחלה לכך

דוגמא מעשית: בית כנסת גדול, בעל קומות רבות. מקיימים אירוע, אנשים שותים ואוכלים פירות תוך כדי שהם עוברים ממקום למקום בתוך המבנה. אם הם יכוונו להמשיך את אכילתם בחדרים אחרים תחת אותה קורת גג, הדבר מותר.

לאור זאת הרב וחנר מסביר מדוע בימינו לא מקובל לחשוש מכניסה ויציאה למטבח וכדו': נניח שמגיעים אורחים ומגישים להם תה ופירות. בעל הבית יוצא ונכנס להביא את התה, להחליף תיון, להביא סוכר, להביא עוד פרי או ירק. האם נכון שיחמיר ובכל פעם שהוא שב מהמטבח הוא יברך ברכה חדשה?

שו"ת שבט הלוי חלק א סימן רה - לסימן קעח

הנה בדין שינוי מקום, אף מחדר לחדר מיקרי שינוי ... נראה לומר דאם יוצא רק למטבח להביא עוד מנה מאכל וכיו"ב לכאורה לא מיקרי הפסק אם הוא לצורך סעודה, דרך בזמניהם שהיו מסובין והיה השמש עומד עליהם שם שייך הפסק אם אחד יקום ממסיבתו ויצא, אבל האידנא דליכא שמש, רק בעל הבית או אחר עומדים ומשמשים, אפשר דלא מיקרי הפסק

הרב וחנר מסביר שמכיוון שבימינו ברור שהאוכלים הם אלו היוצאים ונכנסים להביא את האוכל, אנו תמיד מניחים שדעת האדם בעת הברכה היא להסתובב בשאר הבית.

וזאת הברכה פרק ו (עמוד 58) אות ב

הורו פוסקי זמננו שאף אם לא היה בדעתו בפירוש לצאת מחדר אחד לחדר השני אך החדר השני הוא מקום שרגילים ללכת לשם תוך כדי אכילתו, כגון היוצא מחדר האוכל למטבח לצורך הסעודה, נחשב הדבר כאילו הייתה דעתו מתחילה לכך, ומותר לשנות מחדר לחדר בלי לברך שנית. והוא הדין אם רגיל תמיד לצאת מחדר לחדר באמצע סעודה כגון ... העובר מחדר אוכל למטבח – דינו כדעתו מתחילה לכך

מהו הדין בבניין דירות? כולו מוקף על ידי אותן מחיצות ונמצא תחת אותו הגג, אך הדירות בבעלות של אנשים שונים.

הרב בצלאל שטרן אומר שאכן המחיצות והגג קובעים, לא הבעלות:

שו"ת בצל החכמה חלק ו סימן ע

לשאלת מעכ"ת שליט"א במי שדר בבית שיש בו הרבה דירות ובאמצע אכילתו יצא מדירתו לפרוזדור המשותף לכמה דירות, מי נחשב זה כשינוי מקום לעניין שאם יחזור לדירתו וירצה להמשיך לאכול יצטרך לחזור ולברך, מאחר ודירתו הוא רשות המיוחדת לו מה שאין כן הפרוזדור, או דילמא כיון דשני המקומות, דהיינו דירתו והפרוזדור תחת גג אחד ולו יש גם כן בעלות משותפת בפרוזדור אינו נחשב לשינוי מקום לעני"ד בס"ד נראה כי לעניין חיוב ברכה מחמת שינוי מקום אין הדבר תלוי רק במהות המקום, וכמבואר ברמ"א שאם היה דעתו לאכול במקום אחר לא מקרי שנוי מקום, והוא שיהיו שני המקומות בבית אחד ע"כ. משמע אבל שני בתים או בית וחצר נחשבים שנוי מקום. אבל שנוי בעלים אינו נחשב שנוי מקום. ויותר מזה נראה כי גם ביוצא ממקום השייך לו לבדו למקום השייך לגמרי לחבירו לבד ולו אין חלק בו כלל, ג"כ לא נחשב שנוי מקום יותר מב' מקומות השייכים לו לבדו. וכשם שמהני דעתו לאכול במקום אחר כששני המקומות בבית אחד ושייכים לו, כך מהני דעתו לאכול במקום אחר באותו בית גם כשהמקום הראשון שייך לו לבדו והמקום השני שייך לחבירו לבדו. וכגון ראובן ושמעון דרים בשני חדרים זה בצד זה ואפשר לעבור מחדרו של ראובן לחדרו של שמעון להמשיך אכילתו שם והיי' לו רשות משמעון על כך, נראה דמהניא דעתו ומחשבתו ומותר לו לעבור ולאכול שם.

ברם, לא כל הפוסקים מסכימים עם כך:

וזאת הברכה פרק ו (עמוד 56) סעיף ד

הורו מפוסקי זמננו שהמשנה מדירה בבעלות אחת לדירה בבעלות אחרת נחשב כמשנה מבית לבית, אף ששתי הדירות תחת קורת גג אחת (כך הורה לי הגר"פ שיינברג, וכך מובא בשבות יצחק בשם הגרש"י ולדעת האור לציון (פרק יב, טז) שתי דירות באותו הבניין דינם כמחדר לחדר).

סעיף ה

ויש אומרים שהוא הדין במשנה מדירה לחדר מדרגות משותף, שדינו במשנה מבית לבית. ויש אומרים שהמשנה מדירה לחדר מדרגות דינו כעובר מחדר לחדר, כיוון שיש לדיירי הבית שותפות בחדר המדרגות ולמעשה נראה לי כיוון שדין חדר מדרגות אינו מוכרע, אין לברך מחדש אם עקר לשם, בפרט אם רואה מקומו הראשון מהמקום שנמצא בחדר המדרגות, יש מקום להקל לשנות לשם לכתחילה ולא לברך. וטוב להימנע מלעקור לשם להיכנס לספק, ואם עבר טוב שייצא מחוץ לבניין כדי שייחשב שינוי מקום לכולי עלמא

בחלק הבא של היחידה נעמיק עוד במשמעות של מעבר מתוכנן ממקום למקום.

לסיכום:

בירושלמי (מסכת ברכות פרק ו הלכה ח) רבי יהושע אומר שמעבר ממזרח למערב עץ תאנה דורש ברכה חדשה. הרמב"ם פוסק את דבריו. אך מהו ההבדל בין מעבר בין פינות החדר וצדדי התאנה? הכסף משנה מציע שתי אפשרויות:

- א. המחיצות מגדירות את המרחב כמקום אחד. לעומת זאת, במרחב הפתוח אין הגדרה שכזאת.
- ב. בנוסף למחיצות, יתכן וראיית מקומו המקורי יכולה לחבר אותו אליו. כאשר עובר בין צדדי העץ מאבד את הקשר למיקומו המקורי.

המגן אברהם, על סמך הארחות חיים, אומר שאם הגינה מוקפת מחיצות, אפשר לאכול בכולה. אבן העזר מוכיח מהראב"ד והארחות חיים שגם היקף מחיצות מועיל רק אם מתכוון להמשיך לאכול במקום השני. הט"ז חולק עליהם ואומר שאם מתכוון להמשיך לאכול במקום אחר רשאי להמשיך ללא הגבלה. בהמשך נראה שהמגן אברהם חולק עליו.

המשנה ברורה וערוך השלחן פוסקים כפשט הרמ"א, שכוונה מועילה להמשיך לאכול רק במקום המוקף מחיצות או שנמצא תחת אותה קורת גג.

לאור זאת פוסקי זמננו (שבט הלוי, וזאת הברכה) פוסקים שכל מקום שאנשים רגילים לעבור ביניהם בסעודתם והם ונמצאים תחת אותה קורת גג – רשאים לעבור ביניהם ללא ברכה חדשה, גם אם לא התכוונו לכך מפורשות, זה מובן מאליו שזו כוונתם בתחילת האכילה.

לגבי בניין דירות, בו יש בעלות שונה בין הדירות, אך כל הדירות תחת אותה קורת גג או אותן המחיצות, יש מחלוקת בין פוסקי הדור האחרון.

אכילה מתמשכת

אכילה ללא קביעת מקום

בחלק הקודם של היחידה פגשנו את שיטת הראב"ד, הפוסק שניתן לעבור ממזרח תאנה למערבה, אם מתכוון לכך מראש. נעמיק באפשרויות של השפעת הכוונה לעבור ממקום למקום.

רמב"ם הלכות ברכות פרק ד הלכה א

אכל כשהוא מהלך יושב במקום שפסק ויברך

ביחידה הקודמת למדנו שמי שאוכל כשהוא מהלך אינו מברך בהליכה, אלא מתיישב ומברך. אך כעת נשים לב לנקודה אחרת בדברי הרמב"ם – הרמב"ם אומר שמי שאוכל כשהוא מהלך ישב במקום בו הוא סיים את האכילה. ביחידה הקודמת התמקדנו בחובה להתיישב. אך לכאורה יש חידוש נוסף בכך שמקום ברכתו הוא בנקודה בה הוא סיים את אכילתו. השולחן ערוך פוסק בדומה לכך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן קעח סעיף ד

אם אכל פת במקום אחד וחזר ואכל במקום אחר, אינו מברך ברכת המזון אלא במקום השני, כמו שנהגו הולכי דרכים שאוכלים דרך הילוכם ויושבים ומברכין במקום סיום אכילתם

השלחן ערוך מבסס את הדין של מי שאכל כאן והמשיך את אכילתו במקום אחר על הדין של הולכי דרכים, האוכלים בדרך ומברכים במקום בו מסיימים לאכול. אך יש לציין שדין עוברי הדרכים אינו מובן מאליו. היה מקום לומר שבדיעבד אם הגיע למקום אחר עלינו להכריע אם לברך במקום הראשון או האחרון. אך מי אמר שמותר להולכי דרכים לאכול בדרך, מה שבהגדרה משנה את מקומם כל הזמן? הט"ז אומר שאל לנו להיות מופתעים: זו שיטת הראב"ד שלמדנו לעיל!

ט"ז אורח חיים סימן קעח ס"ק ט

נראה דזה מיירי שהיה תחילה דעתו על זה, דומיא דהולכי דרכים דנקט אחר כך

כלומר, מכיוון שעוברי הדרכים מתכוונים להמשיך לאכול במשך הדרך, כוונתם מאפשרת להם להמשיך, כפי שלמדנו בדברי הראב"ד לעיל. כפי שצינו, עברנו כאן מעיסוק בהגדרת ה'מקום' (חדר, מחיצות, קורת גג) להגדרת סיום האכילה. הראב"ד אומר שהכוונה מאפשרת להגדיר שהאכילה לא הסתיימה למרות שהאדם נמצא במקום אחר. זהו במישור של הדעת וההגדרה האישית של האדם לסעודתו, לא במישור של המרחב. החיי אדם פוסק בניסוח דומה:

חיי אדם חלק א כלל נט סעיף יא

הולכי דרכים מותרים לאכול בדרך הליכתם אם היה דעתם מתחילה לכך בשעת ברכה. וכן ללקוט פירות ולאכול, אף על גב שאינם רואים מקומם הראשון, בין מחמת שהאילנות מפסיקים ובין מחמת ריחוק הדרך, אף על פי כן אין צריכים לברך

יש לחדד את הדברים למדנית:

עד כה עסקנו במעבר בין מקומות. כיצד הט"ז והחיי אדם מרחיבים ואומרים שהדעת יכולה להשפיע על הגדרת המקום? נראה שהם מבינים את כל הסוגיה הפוך: הכל מתחיל מהתודעה. הברכה הראשונה מוציאה ידי חובת כל מה שמתכוון לאכול באותה אכילה. מה כלול באותה אכילה? מה שבדעתו. כל עוד הוא נמצא באותו מקום, ברור שדעתו על כל מה שיאכל שם. אך הדעת היא מה שמגדיר, ולכן הדעת יכולה גם להרחיב או לשנות את הגדרת מה שכלול בברכה.

נראה שהפוסקים האחרים מבינים שיש משהו עקרוני בהגדרת ה'מקום', כפי שנלמד כעת: למדנו לעיל שהרמ"א אינו מקבל את פסיקת הראב"ד. הוא פוסק שכוונה לשינוי מקום מועילה רק בתוך הבית, לא במעבר ממקום למקום! לכן המגן אברהם מסביר את הדין של עוברי הדרכים בצורה שונה:

מגן אברהם סימן קעח ס"ק יא

הם מותרים לאכול דרך הילוכם כיוון שלא קבעו מקום לאכילתם

המגן אברהם מבין שיש הבדל בין מי שקבע מקום לאכילתו, ומתכוון לעבור למקום אחר (שאינו נמצא באותו הבית). מעבר זה מחייב ברכה חדשה, מכיוון שעבר ממקום קביעות למקום אחר. ברם, אם לא קבע מקום לאכילתו, והתכוון לשנות את מקומו בהמשך, המחשבה מאפשרת להמשיך את האכילה הקודמת במיקום החדש.

(יתכן זה עונה על הקושיה שהקשנו על הרמ"א לעיל. הרמ"א פוסק את דברי הראב"ד, שניתן להמשיך את האכילה אם מתכוון לכך, אך רק תחת קורת גג אחד. ניתן לומר שהרמ"א אינו מקבל את שיטת הראב"ד. אך יתכן והוא מחלק בין מעבר בין מקום בו אדם קובע את סעודתו ולאחר מכן מבקש לעבור למקום אחר, ובין מקום בו אדם אינו קובע מקום לסעודתו, כמו מזרח או מערב תאנה. מכיוון שלא קבע מקום לאכילתו, מחשבתו מועילה למעבר, כפי שפוסק המג"א).

לכאורה הדברים נראים גם מפסק השולחן ערוך ביחס לכוונה לאכול מפירות של מספר גנים שונים:

שולחן ערוך אורח חיים סימן קעח סעיף ג

יש מי שאומר שאם היה בגן ורוצה לאכול מפירות כל אילן ואילן, כיון שברך על אילן אחד אין צריך לברך על האחרים, והוא שבשעה שברך היה דעתו לאכול מאותם האחרים; אבל מגן לגן, צריך לברך אפילו אם הם סמוכים, ואפילו אם כשברך תחילה היה דעתו על הכל

מה ההבדל בין עוברי דרכים, שמותר להם להמשיך ללכת בדרכם ולאכול אם התכוונו לכך, ובין מעבר מגינה לגינה?

משנה ברורה סימן קעח ס"ק לט

משום שינוי מקום, דהוי כמבית לבית, דלא מהני דעתו לכולי עלמא ואפילו אין הגן מוקף מחיצות, כיוון שכל אחד הוא בפני עצמו, חשיב הוא כמו שני בתים

המשנה ברורה מבחין בין שני בתים, בהם כוונה, ראה או אכילה מתמשכים אינם מסייעים לאפשר את המשך האכילה, מכיוון שהמקום השני נחשב מקום נפרד לחלוטין. לעומת זאת, במרחב הפתוח האדם מגיע למקום אחר, אך הוא אינו מוגדר כנפרד ממקומו המקורי. לכן כוונת אכילה והתמשכות של האכילה מאפשרים להמשיך את האכילה במרחב הפתוח. האם רכב נחשב מקום חדש? החיי אדם מתלבט בזה:

חיי אדם חלק א כלל נט סעיף יב

והוא הדין אם בירך כשעמד על הארץ ונמלך וישב בעגלה, אם לא היה דעתו על זה, דצריך לברך. ואפשר דבזה לא מהני דעתו, דהוי כמבית לבית כדלקמן, דדווקא אם הכל במקום שאינו מוקף מחיצות רק מחמת שאינו רואה מקומו הוי כמחדר לחדר. אבל בזה יש לומר דהוי כמבית לבית, וצריך עיון. וירא שמים יזהר במקום שאין מוקף מחיצות שיהיה דעתו מתחלה לכך

הרכב אינו "בית", אך יש לו מחיצות. יתכן ומעבר מהמרחב הפתוח לרכב ייחשב שינוי מקום.

סיכום ביניים:

השו"ע פוסק שאם אוכל פת תוך כדי הליכה, מברך ברכת המזון במקום בו סיים את האכילה, ולא במקום בו התחיל, כמו הולכי דרכים האוכלים תוך כדי הליכה, המתישבים לברך במקום בו סיימו את אכילתם. מדוע מותר לעוברי דרכים להמשיך לאכול תוך כדי הליכה? הט"ז אומר שכבר למדנו שכוונה מועילה להמשיך את האכילה. זהו אותו הדין: כוונתם להמשיך תוך כדי הילוך מאפשרת להם. החיי אדם פוסק בדומה לכך, שהדבר תלוי בכוונתם. אך למדנו בחלק הקודם שפוסקים רבים חולקים על כך.

המגן אברהם אומר שההיתר של עוברי דרכים אינו מבוסס על כוונה, אלא על כך שלא קבעו מקום לסעודתם מראש. מכיוון שלא קבעו מקום לסעודתם, ההלכה אינה מגבילה אותם ל"מקום הסעודה", שהרי הוא מעולם לא הוגדר עבורם! הדברים נשמעים מלשון השו"ע. הוא פוסק שכוונה אינה מועילה להמשיך לאכול כאשר אדם עובר מפרדס לפרדס. במה זה שונה מהולכי דרכים? שעוברי דרכים אינם קובעים לעצמם מקום כלל. לעומת זאת, מי שאוכל בפרדס קובע את מקומו בפרדס, וגם אם התכוון לעבור לפרדס אחר, זה שינוי ומעבר למקום חדש. החיי אדם מתלבט אם רכב נחשב מעבר למקום חדש: הוא אינו בית, אך יש לו מחיצות וגג.

אכילה מתמשכת

החיי אדם עוסק באכילה מתמשכת מכיוון נוסף:

חיי אדם חלק א כלל נט סעיף י

ונראה לי ד...אם אחז האוכל בידו ובירך עליו כאן ואוכל והולך לחדר אחר, אם לא היה דעתו מתחלה לכך, צריך לחזור ולברך, דכל פתיתה ופתיתה הוא דבר אחר, והראשונה כבר נאכלה

החיי אדם אומר שכל פתיתה ('ביס') הוא מעשה חדש, ולכן אין להתייחס לכך כמעשה מתמשך. משמע שאם אדם ממלא פיו וממשיך ללעוס לזמן ממושך, ועובר כך בין חדרים, הוא יוכל להמשיך את אכילתו למרות המעבר. החיי אדם מדגיש שכל זאת נובע מכך שמראש לא התכוון לעבור בין החדרים. אילו היה מתכוון, היינו שבים לדיון הקודם.

האחרונים צמצמו את דברי החיי אדם, משני כיוונים. נעיין בתשובה של האגרות משה שנוגעת בשתי הנקודות המרכזיות בהן פקפקו האחרונים:

א. הגדרת האכילה המתמשכת

ניכר שהרב פיינשטיין אינו מזדהה עם אמירתו של החיי אדם. נראה שלדעתו אכילה מתמשכת אינה דורשת כוונה. ברם, הוא אינו רוצה לחלוק על החיי אדם, ולכן הוא רק מגביל את דבריו, ואינו חולק עליהם להדיא:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן נז

הנה באלו שנותנים תמיד בפיהם מיני מתיקה שקורין קענדי וטשווינגאם ומברכים בביתם והולכים לעסקיהם במקומות אחרים ואוכלין בדרך וגם במקומות האחרים שהוא שינוי מקום שהדין שצריך לחזור ולברך, ורצה כבוד תורה מתחילה לומר דכיוון דלא מפסיקין מלאכול אלו הרגילין בזה אין שינוי מקום הפסק ...

והנה מה דמספקא ליה לכבוד תורתו פשיטא ליה לחיי אדם שכתב דאף אם אחז האוכל בידו ובירך עליו כאן, ואוכל והולך לחדר אחר, אם לא היה דעתו מתחלה לכך צריך לחזור ולברך, דכל פתיתה ופתיתה הוא דבר אחר, והראשונה כבר נאכל עיין שם, הרי סובר דאפילו בלא הפסיק נמי אכילה אחרת היא והוי בדין שינוי מקום. ומה שכתב 'אם לא היה דעתו מתחילה לכך', הוא משום דאיירי בבית אחד מחדר לחדר, ששם מהני דעתו לכך שלא יהיה בדין שינוי מקום אבל לכאורה יש לעיין בזה, דכיון דאיתא במגן אברהם סימן רי"ז סק"ג דשינוי מקום אינו מחייב לברך באותו הדבר עצמו ...

אם כן, מאחר שבירך על הפרי עצמו שאוחז בידו והולך ואוכל בלי הפסק מאותו הפרי עצמו שבירך עליו, מאיזה טעם יצטרך לברך עליו מדין שינוי מקום? בשלמה בהפסיק אכילתו ... אבל בלא הפסיק, שאכילה אחת ממש היא, אף שהם בשני מעשים ... אם כן באכילה אחת בלא הפסק, שוודאי אף שהם בשני מעשים מצטרפין לחשיבות אכילה אחת, כל שכן דלא היה לו לברך בשינוי מקום. והמגן אברהם איירי בהפסיק באכילתו, אבל החיי אדם שאיירי בלא הפסיק מאיזה טעם מחייב לברך שנית?

ואין לומר דכיוון דבאכילה הם בשני מעשים יש בהכרח הפסק, דמאי שנא מכל התורה כולה שבתוך כדי דבור לא נחשב הפסק?

מן הדברים ניכר שהרב פיינשטיין מהותית אינו מקבל את דברי החיי אדם: האדם המשיך לאכול, אז למה המעבר נחשב להפסק? אך החיי אדם מחמיר. ברם, הרב פיינשטיין מסיק שלא יתכן שהחיי אדם מתכוון לחלוק גם על נגיסות הנעשות תוך כדי דיבור זו מזו. משמע שלולא דברי החיי אדם הרב פיינשטיין היה מקל עוד יותר באכילה מתמשכת, אך הוא אומר שלכל הפחות החיי אדם יודה שאם ממשיך לנגוס תוך כדי דיבור ודאי שלא ניתן לזהות הפסק באכילה:

ונמצא שיש לפסוק כחדוש החיי אדם רק בהפסיק באמצע יותר משיעור תוך כדי דיבור, דאף שגמר לאכול במקום האחר מה שהתחיל במקום שבירך, יצטרך לברך על מה שיתחיל אחר כדי דבור עוד לאכול אף מאותו הפרי דכל פתיתה ופתיתה הוא דבר אחר, אבל בלא הפסיק רק תוך כדי דיבור לא יצטרך לברך.

והנה אף דין זה דבהפסק יצטרך לברך בשינוי מקום אף שגמר לאכול שם מה שהתחיל לאכול במקום שבירך שזה כתבתי שיש לפסוק כהח"א, נמי אינו דין מוסכם לכ"ע ...

יצא מזה דאותה חתיכה שהניח בפיו והלך עמה למקום אחר יכול לגומרה בלא ברכה אחרת לכ"ע, אף להח"א. ואם הפסיק יותר מתכ"ד צריך לחזור ולברך על חתיכה אחרת אף מאותו הפרי ומאותה חתיכת מתיקה שבירך עליה ... והרוצה להקל יותר לאכול גם מה שהכין בשעה שבירך לאוכלם בלא ברכה אחרת אם לא הפסיק ביותר מתכ"ד רשאי ג"כ, אף שבה יש מקום לאסור להרא"ש והתוס' כיון דבשי"ע ואחרונים נפסק דלא כותיהו כדבארתי

ב. הגדרת מעבר מבית לבית

מלשון החיי אדם משמע שאם התחיל לאכול בבית אחד, ומשם יצא למקום אחר, הכוונה וכן המשך האכילה לא יועילו, מכיוון שהבית נפרד מן החוץ. אך הרב פיינשטיין מסביר גם את ההבחנה הזאת בצורה שונה:

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן נז

והנה כל זה הוא כשהתחיל לאכול המיני מתיקה כשעדיין הוצרך להיות בביתו איזה זמן וחשב שגם כשילך אחר כך יאכל בדרכו ומקומות האחרים שיהיה, אבל כשהתחיל לאכול אף בביתו כשלא צריך להיות שם אלא מכין את עצמו לילך לעסקיו, נראה שאף שהוא עדיין בביתו נחשב כמו שהוא בדרך. דכיוון שהטעם כתב המגן אברהם משום שלא

קבעו מקום לאכילתם, הרי כיוון שהוא מכין עצמו ללכת ועל דעת זה נתן המתיקה בפיו לאכול בדרך, הרי אף בביתו הוא ממש כשהוא כבר בדרך.

עד כה הנחנו שההבחנה היא בין מעבר מבית לבית (או מן הבית אל החוץ) ובין אכילה במרחב הפתוח. הרב פיינשטיין אומר שהניסוח של הפוסקים תולה את ההיתר בתודעה של האדם. אם בתודעתו הוא לא מקובע למקום מסוים, זה שטכנית הוא מתחיל לאכול בבית אינו פוגע ביכולתו לעבור למקום אחר. כלומר, ההבחנה אינה בין מקום מוקף מחיצות ומקום שאינו מוקף מחיצות, אלא בין מקום בו קבע את אכילתו ובין מקום שלא. בדרך, במרחב הפתוח, בתודעה של הילוך, אין קביעה של מקום. זה נכון גם אם מתחיל לאכול בתוך מקום מוקף מחיצות, אך תודעתו היא תודעה של הדרך והמרחב הפתוח. הרב פיינשטיין מסכם:

היוצא לדינא דאם בירך כשהכין עצמו לילך מביתו אף שהיה בביתו הוא כהולכי דרכים ואין צריך לברך פעם אחרת כל זמן שלא הסיח דעתו, ואף בלקח בדרך עוד מיני מתיקה, כשהיה דעתו על זה והיה מצוי להשיג (דבלא מצוי להשיג הוא כלא היה דעתו עליהו). ואם כבר אכל מתחלה כשהיה צריך עדיין להיות בביתו, אף שחשב גם שילך אחר זמן קצר, לכתחילה יפסיק מלאכול ויברך כשהיה בחוץ כדי לצאת גם דעת החיי אדם. ואם שכח ולא הפסיק לא יצטרך לברך פעם אחרת על אלו מיני מתיקה שלקח עמו מביתו כל זמן שלא יפסיק שיעור יותר מתוך כדי דיבור. וכשמפסיק יותר מתוך כדי דיבור, אף בהמקום שאכל יצטרך לברך

לסיכום:

כאשר אדם אוכל תוך כדי הליכה, ועובר בין חדרים או מן הבית החוצה. מצד אחד, עקרונית זה נחשב מעבר מקום בסעודה. מצד שני, הוא עדיין באמצע לאכול, בצורה ניכרת! החיי אדם מכריע שזה לא משנה: כל נגיסה נחשב מעשה חדש, ולכן אין לראות בזה מעשה מתמשך. נראה שהרב פיינשטיין אינו מזדהה עם הדברים, אך אינו רוצה לחלוק עליהם ישירות. לכן הוא מעיר שתי הערות:

א. אם אין הפסק של תוך כדי דיבור בין נגיסה ונגיסה, ההלכה לעולם אינה מזהה רצף שכזה כהפסק. לכן דבריו נכונים רק אם עוצר בין הנגיסות.

ב. דבריו נכונים רק אם בתחילת האכילה לא ידע שהוא יצא. אם הוא ידע שהוא יצא, אפילו למרחב פתוח, המודעות הזאת והתמשכות האכילה מצטרפים להגדיר את האכילה כאכילה אחת, ולא יהיה נכון לברך שנית.

ראיית מקומו הראשון

לעיל עסקנו בהגדרת המרחב לפי מחיצות או גג, וכן בהשפעה של קורת גג על הגדרת המקום. בנוסף, התייחסנו להמשך הסעודה המבוססת על הדעת. מספר פעמים החזר משתנה נוסף: ראיית המקום המקורי. לכאורה מרכיב זה משפיע על הגדרת ה'מקום'. נברר את הסוגיה הזאת ואת השפעת ראיית מקומו המקורי על הגדרת ה'מקום'.

משנה מסכת ברכות פרק ז משנה ה

שתי חברות שהיו אוכלות בבית אחד: בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו, הרי אלו מצטרפים לזימון, ואם לאו – אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן

שתי קבוצות באותו הבית רואות אלו את אלו. המשנה אומרת שבנסיבות שכאלה הקבוצות מזמנות יחד. ההלכה אינה מזהה אותן כקבוצות נפרדות, אלו קבוצות משותפות. אך סוגייתנו אינה עוסקת בקבוצות משותפות, אלא בהגדרת 'מקום'. אם קבוצות היושבות במרחק המאפשר ראייה, ניתן להתייחס אליהן כקבוצה משותפת, מכיוון שהם יושבים יחד. האם ניתן להסיק מכך שהקבוצות נחשבות שהן יושבות בדבר שההלכה תגדיר כ'אותו המקום' גם לעניין קביעת הסעודה?

נשווה בנפשנו: שתי קבוצות אוכלות בחדרים סמוכים. אנו אומרים להם שחל עליהם דין זימון בעשרה בגלל שמקצתם רואים אלו את אלו. כלומר, ההלכה מזהה אותם כקבוצה אחת. למחרת הם יושבים במתכונת זהה, אך הפעם הם אוכלים פירות. אחד משלחן זה מבקש לעבור לשלחן של האחרים. האם יתכן שנאמר לו שזה נחשב לעבור לחדר אחר ומהווה תחילת סעודה חדשה, כאשר אתמול במצב מקביל אמרנו להם שהם נחשבים כיושבים יחד?

נעבור למקרה המורכב יותר: למחרת אותו אדם יושב ואוכל פירות לבדו. הוא מבקש לעבור לשלחן שבחדר השני. האם מותר לו לעבור ולהמשיך את האכילה? זו שאלה קשה יותר. מצד אחד, ראיית המקום המקורי בו

הוא ישב הוא מה שחיבר אותו לקבוצה השנייה. מאידך, יתכן וקיומה של הקבוצה הנגדית היא זו שחיברה בין המקומות. יתכן ואילו הוא ישב לבדו לא היה חיבור ביניהם. הריטב"א מביא את פסיקת 'רבותינו' האומרים שכשם שניתן לצרף את החבורות לזימון, כך שני המקומות נחשבים כמקום אחד לעניין קידוש במקום סעודה:

חידושי הריטב"א מסכת פסחים דף קא עמוד א

אמרו רבותינו: הני מיילי דלא חזי ליה לדוכתיה דקדיש ביה, אבל חזי ליה לא אמרינן (שנחשב כמקום חדש). ומדמו ליה לשני חבורות שהיו אוכלות בבית אחד, אם רואין אלו את אלו מצטרפים

כשם שניתן לצרף את האכילה עם הקבוצה השנייה, כך אפשר לקדש במקום בו ישבה הקבוצה האחת, ולאכול במקום בו ישבה הקבוצה השנייה (הכוונה היא לקבוצות תיאורטיות. כמובן שהיחס בין המקומות אינו מושפע מהשאלה אם קבוצה אחרת ישבה במקום השני בעבר או לא). שימו לב שיש בדבר זה חידוש: היה מקום לומר שלעניין זימון הקריטריון הקובע הוא צירוף האנשים. אם הם רואים אלו את אלו, הם נחשבים קבוצה אחת. אך אין זה אומר דבר על הגדרת המקום בו הקבוצות יושבות! 'רבותינו' שהריטב"א מצטט מרחיבים את הדין ואומרים שאם ניתן לצרף את החבורות, המשמעות היא שניתן לזהות את שני המקומות כמקום אחד (ולכן הסעודה נחשבת שנאכלת במקום הקידוש).

למדנו לעיל מחלוקת על היחס בין קידוש במקום סעודה ובין שינוי מקום לעניין ברכה. הראשונים נחלקו לשתי קבוצות: אלו שהשוו בין הדינים, ואלו שהחמירו יותר לעניין קידוש במקום סעודה. לשיטתם הגדרת ה'מקום' לעניין קידוש במקום סעודה חמורה יותר. אם כך, לכאורה אם ראיית המקום הראשון מועיל לעניין קידוש במקום סעודה, המקומות ייחשבו כמקום אחד גם לעניין המשך הסעודה, כפי שמעיר הראב"ד:

רמב"ם הלכות ברכות פרק ז הלכה ג

היה אוכל וקראהו חבירו לדבר עמו ויצא לו לפתח ביתו וחזר, הואיל ושינה מקומו צריך לברך למפרע על מה שאכל, וחוזר ומברך בתחילה 'המוציא' ואחר כך יגמור סעודתו. /השגת הראב"ד: היה אוכל בבית זה כו' עד יגמור סעודתו. כתב הראב"ד ז"ל הפליג בזה, דכל לפתח ביתו לאו עקירה היא, וכל שכך אם רואה מקומו שאינה עקירה כלל עכ"ל /

מן הכסף משנה נשמע שהרמב"ם אינו חולק על הראב"ד. הרמב"ם מתייחס למצב בו הוא יצא ממקומו, והראב"ד אומר שאם מדובר בפתח שניתן לראות ממקום הסעודה המקורי זה לא נחשב שינוי מקום:

כסף משנה הלכות ברכות פרק ז הלכה ג

וכתב הראב"ד הפליג בזה וכו' שאינה עקירה כלל עכ"ל. ואין כאן מקום לתמוה דכיוון שיצא מביתו הוי שינוי מקום וצריך לברך

אך מרכבת המשנה מבין שמחלוקתם עקרונית יותר:

מרכבת המשנה (העלמא) הלכות ברכות פרק ז הלכה ג

למד הראב"ד דכל שרואה חשוב מקומו מהא דקיימא לן (פרק ה מהלכות ברכות הלכה יב) שתי חבורות שאוכלין בבית אחד, כל שרואין זה את זה מצטרפין לזימון. ולדרך רבנו אין זה ראייה, דזימון תלוי בראיה, מה שאין כן בברכת המזון, דקיימא לן (פרק ה הלכה יג) שאינו רשאי לברך בשוק ברכת המזון, אלמא דחוץ לפתח ביתו לא חשיב 'מקום' לעניין דין הנ"ל

הראב"ד אומר כמו שאמרנו: ניתן להצטרף לזימון כאשר חבורות רואות אלו את אלו. בהתאם לכך אפשר להתייחס לשני המקומות כמשותפים. אך הרמב"ם אומר שמהותית זימון הוא צירוף של אנשים, לא של מקום. לכן אם האנשים הללו רואים את הללו, גם אם הם במקומות שונים, ניתן לראות אותם כמחברים. אך זה לא הופך את המקומות השונים למקום אחד!

הרי"ץ גיאת מביא את דברי הרב שר שלום האומר יותר מכך: ניתן גם לצרף מקום בפנים עם מקום בחוץ אם רואה את מקומו הראשון.

הלכות רי"ץ גיאת הלכות קידוש

אפילו מבית לבית ומפנה לפנה בבית אחד חוזר ומקדש, כדשמואל, דאפילו מארעא לאיגרא, אי נמי מפנה לפינה דלא חזי ליה לדוכתיה דקדיש ביה, אבל כד תמי (רואה) ליה אינו צריך לחזור ולקדש... ואמר מר רב שר שלום: ולקדש בבית ולצאת לחצר ולסעוד שם, אם רואה מקומו הראשון מותר, כדאמרינן: שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד, בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין, שכיוון שרואין זה את זה נעשו במקום אחד ובמסבה אחת, אף כאן, כיוון שהיושב בחצר רואה את מקומו, נעשה כמקום אחד

אבן העזר מסביר שבעלי התוספות שלמדנו לעיל חולקים על רב שר שלום, במחלוקת המקבילה למחלוקת הרמב"ם והראב"ד, סביב ההלכה של שני צדי תאנה שלמדנו לעיל:

רמב"ם הלכות ברכות פרק ד הלכה ה

המשנה מקומו מפינה לפינה בבית אחד אינו צריך לחזור ולברך, אכל במזרחה של תאנה ובא לאכול במערבה צריך לחזור ולברך. /השגת הראב"ד/ במזרחה של תאנה ובא לאכול במערבה צריך לחזור ולברך. כתב הראב"ד ז"ל /א"א/ והוא שלא היה דעתו מתחלה לכך עכ"ל.

שימו לב שהראב"ד מסכים עם הרמב"ם מבחינה עקרונית. הוא אומר שאם התכוון לעבור מקום הוא יכול להמשיך את סעודתו, אך הוא מגדיר את שני צדי התאנה כמקומות שונים. כבר ניתן להסיק שמדובר בשני צדדים שאינם יכולים לראות זה את זה, אחרת הראב"ד היה חולק על הלכה זו.

לפני שנראה את דברי אבן העזר, נסביר את החשבון שהוא עושה: מפינה לפינה בבית אינו שינוי מקום. אך שני צדי העץ נחשבים מקומות נפרדים. לפי הפוסקים האחרים ישנה הבחנה בין מקום המוקף מחיצות לבין מקום שאינו. אך למדנו לעיל שאבן העזר דוחה את ההבחנה הזאת. אם נמשיך עם ההנחה הזאת: הראב"ד מבין שעצם הראיה מחברת בין המקומות, ללא תלות ברשויות. אם כך, מה היתרון של מפינה לפינה באותו החדר, הרי גם אם עובר מרשות לרשות אינו חייב לברך שנית אם רואה את מקומו הראשון?

אבן העזר אורח חיים סימן קעח סעיף א

על כרחך הש"ס דמבואר דמחדר לחדר הוא שינוי מקום, על כרחו מיירי באין רואה מקומו הראשון, ואם כן על כרחך מפינה לפינה אפילו אין רואה מקומו לא הוא שינוי מקום. ואילו בברייתא דאכל במזרח תאנה מבואר דהוי שינוי מקום. לכן תירץ הראב"ד [שם בהלכה ה] והוא שלא היה דעתו מתחלה על כך, לכן אפילו מפינה לפינה הוא שינוי מקום, והש"ס מיירי דהיה דעתו מתחלה על כך, לכן מפינה לפינה לא הוא שינוי מקום, ועל כרחך מחדר לחדר אפילו היה דעתו מתחלה על כך הוא שינוי מקום

לעומת זאת, לפי הרמב"ם אם מדובר במקומות נפרדים הראיה אינה עוזרת. לכן החשבון לשיטתו יוצא כך:

אבן העזר אורח חיים סימן קעח סעיף א

ולפי זה הא דאמר הש"ס מפינה לפינה לא הוא שינוי מקום, מיירי דרואה מקומו הראשון, ואם כן מוכח דמחדר לחדר אפילו רואה מקומו הראשון הוא שינוי מקום

מה ההבדל בין פינה לפינה בחדר ופינה לפינה סביב עץ? כנראה שהרמב"ם מבין שאין הבדל: ההבדל הוא שלא ניתן לראות דרך העץ, ואילו ניתן לראות מפינה לפינה בחדר. אם כך, לפי הרמב"ם אפילו באותו החדר ישנה דרישה שיראה את מקומו הראשון בכדי שייחשב המשך הסעודה. ברגע שעובר לחדר אחר, זו יציאה ממקומו, אפילו אם רואה את מקומו הראשון. הוא ממשיך ואומר שבעלי התוספות חולקים על הרב שר שלום באותה המחלוקת:

אבן העזר אורח חיים סימן קעח סעיף א

להתוספות דסבירא להו אפילו לא היה דעתו מתחלה על כך, אפילו הכי מפינה לפינה לא הוא שינוי מקום, לפי זה צריך לומר דהש"ס מיירי ברואה מקומו הראשון, דאי אינו רואה מקומו אפילו מפינה לפינה הוא שינוי מקום כמבואר בברייתא דאכל במזרח תאנה כמו שיטת הרמב"ם.

אבל רב שר שלום כתב דכל שרואה מקומו, אפילו מבית לחצר, לא הוא שינוי מקום, אם כן הש"ס על כרחו מיירי באין רואה מקומו, ואפילו הכי מפינה לפינה לא הוא שינוי מקום. אם כן על כרחו מיירי הש"ס דהיה דעתו מתחילה על כך, דלא תקשה מברייתא דאכל במזרח התאנה כו'

לפי הרב שר שלום אם רואה את מקומו הראשון, זה לעולם אינו נחשב שינוי מקום. אם כך, מהו החידוש בכך שמותר להמשיך לאכול באותו החדר? כנראה שמדובר בצדדים של חדר שאינם נראים זה לזה. אם כך, מדוע מותר להמשיך לאכול? היה מקום לומר שהמחיצות הופכות את החדר למקום אחד. כנראה שהוא מבין שצדי התאנה מגודרים גם הם, ואם כך אי אפשר להסביר שמדובר שהמחיצות הופכות את המקום למקום אחד. לכן הוא נאלץ להסביר שמדובר במצב בו הייתה כוונה להמשיך לאכול בצד השני של החדר, אך לא הייתה כוונה להמשיך לאכול בצד השני של התאנה.

אך עלינו לשים לב למשמעות של ההסבר הזה: לפי הרב שר שלום, מותר לאכול במקום אחר בחדר רק בהתקיים אחד משני התנאים: רואים את המקום ממקומו המקורי; או שהייתה לו כוונה לשנות את מקומו בשעת אכילתו המקורית. עולה שכוונה אינה מועילה במעבר מחדר לחדר. נסכם את שאבן העוזר הסיק לפי השיטות הללו: לפי הרב שר שלום והראב"ד: מותר להמשיך לאכול כל עוד רואה את מקומו המקורי. במידה ואינו רואה, מותר להמשיך לאכול רק אם התכוון מראש לעבור ולהמשיך והוא נמצא באותו החדר. לפי הרמב"ם והתוספות: מותר להמשיך לאכול רק אם נמצא באותו החדר ורואה את מקומו הראשון. אך מתוך ההלכה הזאת אין לנו דרך לדעת את שיטתם ביחס למתכוון לעבור למקום אחר. הרמ"א בסימן שלנו מפנה לסימן רעג:

הגהת הרמ"א על השולחן ערוך אורח חיים קעח סעיף א

ועיין לקמן סימן רע"ג אם היה דעתו לאכול במקום אחר לא מיקרי שנוי מקום, והוא שיהיו שני המקומות בבית א' וכפי שנאמר שם:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רעג סעיף א

אין קידוש אלא במקום סעודה, ובבית אחד מפניה לפינה חשוב מקום אחד, שאם קידש לאכול בפניה זו ונמלך לאכול בפניה אחרת, אפילו הוא טרקלין גדול, אין צריך לחזור ולקדש ... וי"א שכל שרואה מקומו, אפילו מבית לחצר, א"צ לחזור ולקדש. וי"א שאם קידש במקום אחד על דעת לאכול במקום אחר, שפיר דמי, והוא שיהיו שני המקומות בבית אחד, כגון מחדר לחדר או מאיגרא לארעא (וכן עיקר)

לכאורה יש כאן שתי הלכות נפרדות לחלוטין: האם ראיית המקום הראשון מחשיבה אותם כמקום אחד, והאם כוונה לעבור ממקום למקום משפיעה. אך אבן העוזר אומר שלפי הביאור הקודם יש קשר בין הדברים: לפי הרב שר שלום והראב"ד, ראיית המקום תמיד משפיעה, וכוונה להמשיך לאכול במקום אחר מסייעת רק באותו החדר. לעומת זאת, לפי הרמב"ם והתוספות ראיית המקום מסייעת רק באותו החדר, אך כוונה עשויה לסייע גם במעבר ממקום למקום. מכיוון שהרמ"א פוסק שראיית המקום המקורי אינה מסייעת (כשיטת הרמב"ם), בניגוד לראב"ד, ממילא הוא יכול לפסוק שכוונה לעבור לחדר אחר מועילה:

וכיוון דהש"ס מיירי בהיה דעתו מתחילה על כך, ואפילו הכי מחדר לחדר הוי שינוי מקום דלא כהתוספות, והכריע רמ"א כדעת התוספות והרא"ש בשם רבינו ניסים גאון, ושכן סבר הרמב"ם, דאפילו רואה מקומו הוי שינוי מקום אתי שפיר דרמ"א כתב כאן "עייין סימן רע"ג דאם דעתו מתחלה כו"ו ... רמ"א הכריע ריש סימן רע"ג דלא כדעת יש אומרים הראשון, ועל כן לדין אפילו רואה מקומו הוי שינוי מקום מחדר לחדר

אבן העוזר מסכם את ההלכות שלמדנו בשני החלקים האחרונים לשיטתו:

אבן העוזר סימן קעח סעיף ב

העולה מכל מה שכתבתי. בין לענין קידוש במקום סעודה, ובין לענין שצריך לברך ברכת המזון במקומו, והן לענין שינוי מקום לחזור ולברך ברכה ראשונה בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהם במקומו, מבית לבית אפילו רואה מקומו הראשון, ואפילו היה בדעתו לאכול בבית אחר, הוי שינוי מקום לענין דינים הנזכרים הנ"ל. אבל מחדר לחדר בבית אחד, הן שרואה מקומו והן שאין רואה מקומו הראשון אם בדעתו מתחלה לאכול בחדר אחר, לא הוי שינוי מקום, אבל לא היה בדעתו מתחלה, הוי שינוי מקום. וכן הדין מפניה לפינה בחדר אחד, אם אין רואה מקומו הראשון. אבל מפניה לפינה בחדר אחד ורואה מקומו, אפילו לא היה דעתו מתחילה על כך, לא הוי שינוי מקום. כל זה ברור לדינא לדין, ואין חילוק במפניה לפינה בין שמוקפת מחיצה או אין מוקפת מחיצה כלל

למדנו לעיל שהמגן אברהם ערוך השולחן ומשנה ברורה חולקים על כך. אך לענין ראיית מקומו הראשון המגן אברהם פוסק שראיית מקומו הראשון מועילה:

מגן אברהם סימן קעח ס"ק ב

דעתו לאכול. וה"ה כשרואה מקומו

הלבושי שרד מתלבט עד כמה המגן אברהם מתכוון להקל:

לבושי שרד אורח חיים סימן קעח על סעיף א

ברואה מקומו שבמג"א [ס"ק ב] יש להסתפק אם דווקא מחדר לחדר והוי כמו מבית לחצר, או אפשר אפילו בשני בתים

הפרי מגדים אומר שברור שזה מועיל גם אם רואה מבית לבית:

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן קעח ס"ק ט

הב"י שלמד מזימון בסימן קצ"ה, מבואר דאפילו ב' בתים ממש מצטרפין כל שרואין!

מקור הדברים הוא מהלכות זימון. אם כך, כשם שלעניין זימון ניתן לצרף מרחבים שונים אם רואים אלו את אלו, הוא הדין לעניין צורך בברכה חדשה. אך המשנה ברורה נשאר בהתלבטות:

משנה ברורה סימן קעח ס"ק יב

בבית אחד - היינו תחת גג אחד, ואפילו מחדר לחדר או מבית לעליה, ואף שאין רואה מקומו והוא הדין אם רואה מקומו הראשון שאכל שם, אפילו דרך חלון, ואפילו מקצת מקומו נמי מועיל, אף שלא היה דעתו מתחלה.

ודווקא מחדר לחדר באותו בית, אבל מבית לבית, אף שסמוכין זה לזה, מסתפקים האחרונים, דאפשר דאין להקל על ידי ראיית מקום. ודע שלפי המבואר לקמן בהג"ה דאנו נוהגין כהפוסקים שלא לברך ע"י שינוי מקום כשעומד באמצע סעודת פת תו אין נ"מ לדינא כל החילוקים האלו שהזכרנו לעניין שינוי מקום רק לעניין מסובין לאכול פירות ושאר משקין דבהם לכו"ע שייך דין שינוי מקום

הערנו לעיל שבמשך היחידה עסקנו בשני מישורי דיון: הגדרות של מקום, והגדרות של סעודה המבוססות על דעת. למדנו שניתן להגדיר "מקום" כמקום מוקף מחיצות, או תחת אותה קורת גג, ואילו כוונה להמשיך לאכול עשויה להרחיב את הסעודה מעבר לגדרי המקום.

לאיזו קטגוריה נכנס הדין של ראיית מקומו הראשון? בהלכות זימון לכאורה מדובר במישור הדעת: אני רואה את האדם שנמצא שם, דעותינו מתחברות למחשבה של אכילה משותפת. אך כאשר העברנו את הדיון למישורים של המשך הסעודה, אין אדם נוסף להצטרף אליו. הדין הוא המעבר של האדם עם עצמו. לכאורה המשמעות היא שעברנו ממישור התודעה למישור של המרחב: אם רואה את מקומו הראשון, המקום השני אינו נחשב נפרד מהראשון.

(ביחידה הקודמת למדנו שלהלכה הרמ"א פוסק שאין לחזור ולברך כאשר עובר מקום בסעודת פת. לצד זה הוא אומר שאין לצאת לכתחילה, אפילו בסעודת פת, שמא ישכח לברך. שימו לב למשמעות דברי המשנה ברורה: ביחס לשינוי המקום הדורש ברכה חדשה ישנם גדרים מוגדרים. ביחס להמלצת הפוסקים לא לעבור מקום שמא ישכח אין את אותן הגדרות חדות. ההגדרה היא: אל תעבור באופן שעלול לגרום לשכחה). נראה שהש"כ מסתפק בזה לעניין קידוש במקום סעודה:

שמירת שבת כהלכתה פרק נד ס"ק כב

ועיין דעת תורה דיש לעיין אם צריך לראות ממש, או סגי שיכול לראות. עוד שמעתי מהגרש"ז דנראה שאם אחד עומד על יד חלון אשר ממנו יכולים לראות, אלא שהוא עומד עם הגב לצד החלון ופניו לצד האחר, נחשב כ'אפשר לראות'

נטיית הגרש"ז היא שאם ניתן לראות את המקום השני, המקומות נחשבים מקום אחד, גם אם אינו רואה בפועל. הצורך לראות בפועל קשור לחיבור חבורות, שם הנושא הוא הדעת. כאן העניין הוא הגדרת המקומות כמקום אחד, ולכן דינו ביכולת לראות את המקומות זה מזה.

רבנות – שו"ע סימן קעח

לסיכום:

במסכת פסחים (דף קא ע"ב) נאמר בשם רב הונא ששינוי מקום הדורש ברכה חדשה הוא רק במעבר מבית לבית, אך לא ממקום למקום. חלק מהראשונים גרסו שהחילוק הוא מבית לבית לעומת מפינה לפינה. כך או כך לא לגמרי ברור מהו הגבול בין "בית לבית" ובין "פינה לפינה".

התייחסנו לשלושה מעברים:

1. מעבר בתוך החדר.
2. מעבר מחדר לחדר באותו הבית.
3. מעבר מבית לבית.

בעמוד הקודם נאמר מפורשות שמעבר בין חדרים באותו הבית מחייב לקדש מחדש. אם כך, יש לנו עוגן בו ההלכה אומרת מפורשות מהו הדין של מעבר בין חדרים באותו הבית. השאלה היא אם דין שינוי מקום בסעודה זהה לדין קידוש במקום סעודה. לפי הפירוש הראשון של בעלי התוספות, וכך משמע מפירוש הרי"ף ר"ח ופירוש הבית יוסף ברמב"ם: מעבר מחדר לחדר באותו הבית נחשב לשינוי, הן לעניין קידוש במקום סעודה והן לעניין הצורך בברכה חדשה (כלומר, רק 1 נחשב שהייה באותו המקום, 2-3 לא).

לפי רש"י, הרי"ף גיאת והמגיד משנה בשיטת הרמב"ם: בעוד שלעניין קידוש במקום סעודה מעבר מחדר לחדר באותו הבית (2) נחשב כמעבר למקום חדש, מעבר מחדר לחדר באותו הבית (2) אינו נחשב כשינוי מקום לעניין צורך בברכה חדשה.

הכרעת הפוסקים היא לחשוש לשיטות הללו לכתחילה, אך המשנה ברורה מכריע שיש למקל ועובר מחדר לחדר על מי לסמוך.

יחידה הגדרת ה'מקום, והשפעת כוונה ודעת

בירושלמי (מסכת ברכות פרק ו הלכה ח) רבי יהושע אומר שמעבר ממזרח למערב עץ תאנה דורש ברכה חדשה. הרמב"ם פוסק את דבריו. אך מהו ההבדל בין מעבר בין פינות החדר וצדדי התאנה? הכסף משנה מציע שתי אפשרויות:

א. המחיצות מגדירות את המרחב כמקום אחד. לעומת זאת, במרחב הפתוח אין הגדרה שכזאת.

ב. בנוסף למחיצות, יתכן וראיית מקומו המקורי יכולה לחבר אותו אליו. כאשר עובר בין צדדי העץ מאבד את הקשר למיקומו המקורי.

המגן אברהם, על סמך הארחות חיים, אומר שאם הגינה מוקפת מחיצות, אפשר לאכול בכולה.

אבן העזר מוכיח מהראב"ד והארחות חיים שגם היקף מחיצות מועיל רק אם מתכוון להמשיך לאכול במקום השני.

הט"ז חולק עליהם ואומר שאם מתכוון להמשיך לאכול במקום אחר רשאי להמשיך ללא הגבלה. בהמשך נראה שהמגן אברהם חולק עליו.

המשנה ברורה וערוך השלחן פוסקים כפשט הרמ"א, שכוונה מועילה להמשיך לאכול רק במקום המוקף מחיצות או שנמצא תחת אותה קורת גג.

לאור זאת פוסקי זמננו (שבט הלוי, וזאת הברכה) פוסקים שכל מקום שאנשים רגילים לעבור ביניהם בסעודתם והם נמצאים תחת אותה קורת גג – רשאים לעבור ביניהם ללא ברכה חדשה, גם אם לא התכוונו לכך מפורשות, זה מובן מאליהם שזו כוונתם בתחילת האכילה.

לגבי בניין דירות, בו יש בעלות שונה בין הדירות, אך כל הדירות תחת אותה קורת גג או אותן המחיצות, יש מחלוקת בין פוסקי הדור האחרון.

אכילה ללא קביעת מקום

השו"ע פוסק שאם אוכל פת תוך כדי הליכה, מברך ברכת המזון במקום בו סיים את האכילה, ולא במקום בו התחיל, כמו הולכי דרכים האוכלים תוך כדי הליכה, המתיישבים לברך במקום בו סיימו את אכילתם.

מדוע מותר לעוברי דרכים להמשיך לאכול תוך כדי הליכה?

הט"ז אומר שכבר למדנו שכוונה מועילה להמשיך את האכילה. זהו אותו הדין: כוונתם להמשיך תוך כדי הילוך מאפשרת להם. החיי אדם פוסק בדומה לכך, שהדבר תלוי בכוונתם.

אך למדנו בחלק הקודם שפוסקים רבים חולקים על כך.

המגן אברהם אומר שההיתר של עוברי דרכים אינו מבוסס על כוונה, אלא על כך שלא קבעו מקום לסעודתם מראש. מכיוון שלא קבעו מקום לסעודתם, ההלכה אינה מגבילה אותם ל"מקום הסעודה", שהרי הוא מעולם לא הוגדר עבורם!

הדברים נשמעים מלשון השו"ע. הוא פוסק שכוונה אינה מועילה להמשיך לאכול כאשר אדם עובר מפרדס לפרדס. במה זה שונה מהולכי דרכים? שעוברי דרכים אינם קובעים לעצמם מקום כלל. לעומת זאת, מי שאוכל בפרדס קובע את מקומו בפרדס, וגם אם התכוון לעבור לפרדס אחר, זה שינוי ומעבר למקום חדש.

החיי אדם מתלבט אם רכב נחשב מעבר למקום חדש: הוא אינו בית, אך יש לו מחיצות וגג.

אכילה מתמשכת

כאשר אדם אוכל תוך כדי הליכה, ועובר בין חדרים או מן הבית החוצה. מצד אחד, עקרונית זה נחשב מעבר מקום בסעודה. מצד שני, הוא עדיין באמצע לאכול, בצורה ניכרת!

החיי אדם מכריע שזה לא משנה: כל נגיסה נחשב מעשה חדש, ולכן אין לראות בזה מעשה מתמשך.

- נראה שהרב פיינשטיין אינו מזדהה עם הדברים, אך אינו רוצה לחלוק עליהם ישירות. לכן הוא מעיר שתי הערות:
- א. אם אין הפסק של תוך כדי דיבור בין נגיסה ונגיסה, ההלכה לעולם אינה מזהה רצף שכזה כהפסק. לכן דבריו נכונים רק אם עוצר בין הנגיסות.
 - ב. דבריו נכונים רק אם בתחילת האכילה לא ידע שהוא יצא. אם הוא ידע שהוא יצא, אפילו למרחב פתוח, המודעות הזאת והתמשכות האכילה מצטרפים להגדיר את האכילה כאכילה אחת, ולא יהיה נכון לברך שנית.

ראיית מקומו הראשון

ביחס לזימון נפסק במשנה (ברכות פרק ז, ה) שחבורות אנשים האוכלות במקומות נפרדים אך רואות אלו את אלו מצטרפות לזימון. הריטב"א מביא את פסיקת 'רבתינו', האומרים שכשם שצירופם מועיל לעניין זימון, כך ניתן לראות את המקומות כמחברים לעניין קידוש במקום סעודה.

יש בכך חידוש: ביחס לזימון הנושא הוא הצירוף של האנשים אלו לאלו: ראיית החבר יכולה לחבר אותנו. אחרי שאדם קידש במקום אחד, ועבר למקום אחר, אין לו כבר את מי לראות במקומו המקורי: הוא רק רואה בעיני רוחו שקודם לכן הוא עמד במקום הקודם.

הראב"ד אומר דבר דומה ביחס למעבר בין מקומות לעניין שינוי מקום בסעודה. אם האדם יוצא מפתח ביתו, נחשב זה שינוי מקום. אך אם עדיין רואה את מקום אכילתו הראשון הוא אינו נדרש לברך שנית. הרמב"ם אינו מזכיר את האפשרות הזאת. הכסף משנה אומר שגם הרמב"ם מודה לכך, אך לא פירט את הדבר. מרכבת המשנה סובר שאין להשוות בין הדברים: זימון תלוי בצירוף אנשים, שינוי מקום תלוי בצירוף המקומות. ראייה מחברת אנשים, לא מקומות.

הרב שר שלום אומר שאפילו מעבר מבית לבית לא יחשב שינוי מקום לעניין צורך בברכה חדשה אם עדיין רואה את מקומו הראשון.

למדנו לעיל שאכן העוזר אומר שאין הבחנה בין מקום המוקף מחיצות ומקום שאינו. מהראב"ד עולה שאפשר לחבר מקומות באחד משני דרכים: בעזרת ראיית המקום הראשון, או בעזרת כוונה. על כרחנו שלפי הרמב"ם גם חדר סגור נחשב אחד רק אם רואה את מקומו הראשון. עולה מדבריו שישנה מחלוקת בין הראשונים:

לפי הרב שר שלום והראב"ד: מותר להמשיך לאכול כל עוד רואה את מקומו המקורי. במידה ואינו רואה, מותר להמשיך

לאכול רק אם התכוון מראש לעבור ולהמשיך והוא נמצא באותו החדר.

לפי הרמב"ם והתוספות: מותר להמשיך לאכול רק אם נמצא באותו החדר ורואה את מקומו הראשון. אך מתוך ההלכה

הזאת אין לנו דרך לדעת את שיטתם ביחס למתכוון לעבור למקום אחר.

אבן העוזר מסכם את מסקנותיו, לפי הדרך בה למד את שיטת הרמ"א:

מפינה לפינה בחדר אחד – אם מתכוון לעבור מקום, או שרואה את מקומו המקורי – אינו זקוק לברכה נוספת.

מחדר לחדר בבית אחד – תלוי בכוונה, ואינו תלוי כלל בראיית מקומו הראשון.

מבית לבית הוא תמיד שינוי מקום, כוונה וכן ראייה אינם משנים.

המגן אברהם וערוך השלחן חולקים על כך, כפי שלמדנו בחלק הקודם.

המגן אברהם פוסק שראיית מקומו הראשון מועילה. הלבושי שרד מתלבט אם מקל גם לעניין מעבר בין בתים. הפרי מגדים מכריע שאכן לפי המגן אברהם ראיית מקומו הראשון תועיל במעבר בין שני בתים. אך המשנה ברורה נשאר בהתלבטות, ולכן עדיף לא לעבור בין בית לבית, גם אם רואה את מקומו הראשון. ואם עבר לא יברך שנית.

ביחידה זו סיימנו את הלכות מעבר מקום בסעודה. השאלה היסודית הייתה איזה מעבר דורש ברכה חדשה, ואינו כלול בברכה הקודמת שהאדם בירך.

ביחידה הבאה נעסוק בשאלה זו בהקשר של סעודה. אם אדם התיישב לאכול סעודה ואינו הולך למקום אחר באמצע האכילה. האם כל מה שאוכל באותו המקום כלול בברכת הפת שבירך בתחילה?